

Debatserie: Hebben de kleine verhalen de toekomst?

Deel 1: De wereld in het klein: egodocument en microgeschiedenis.

Middagpresentatie

Donderdag 5 februari 2004, Zaal de Unie

De geschiedschrijving democratiseert. Werd ons collectief geheugen altijd gevoed door grote verhalen en stromingen, vanaf 1980 is de historische blik steeds vaker gericht op kleine levens. Gewone mensen en het alledaagse leven als uitgangspunt voor een tijdsbeeld. Een omstreden aanpak, menen puristen want gemakzucht, popularisering en subjectiviteit liggen op de loer. Vanmiddag vertellen historici en journalisten over hun oprechte fascinatie voor egodocumenten en 'de kleine geschiedenis'. 'Microhistorie verklaart juist het grote verhaal.'

Met: Arianne Baggerman (onderzoeksleider Erasmus Universiteit microgeschiedenis en egodocumenten), Roelof van Gelder (historicus), Pieter Spierenburg (historicus), Pieter Stokvis (historicus) en Ursula den Tex (journaliste). Moderator: Lodewijk Ouwens.

Als de boekstaving van het verleden een kleurplaat is, dan worden de lijnen door de geschiedenis getrokken. Het kleurvel is echter nog slechts een vel waarop vormen zichtbaar zijn. Kleuren ontbreken. Er is een specialisatie vereist om de afbeelding tot leven te brengen, in te kleuren. Roelof van Gelder is zo'n historicus die zich op het kleine persoonlijke verhaal heeft gestort. Van Gelder schreef met *Naporra's Omweg, het leven van een VOC matroos* een lijvige biografie van 'zomaar iemand'.

"Het begon met een handschrift dat ik in het Maritiem Museum aantrof," vertelt Van Gelder.

"Het egodocument bleek een gedetailleerd levensverhaal van een Pruisische jongen te bevatten. Ik was bezig met mijn proefschrift over het leven op VOC schepen en zijn fragmenten over het leven aan boord kon ik goed gebruiken." Maar Naporra bleef integreren en Van Gelder besloot Naporra - na zijn promotie - tot onderwerp van studie te maken.

Van Gelder: "Ik dook in zijn leven. Ik zocht aanvullende bronnen, gegevens over zijn geboorteplaats, zijn familie, zijn jeugd, over de schepen waarop hij werkte. Ik ging naar Duitsland, naar Polen en gaandeweg ontstond een beeld van het leven van deze bijzondere jongen."

Naporra kwam uit de verf, maar tevens ontstond een goed beeld van de leefomstandigheden van deze jongen. Van het politieke-, het handels-, het sociale klimaat. Van Gelder: "Naporra was een representant van een grote groep Pruisische jongemannen. Er waren in de eerste helft van de 18^e eeuw tien duizenden jongens die naar Nederland vertrokken om zich bij de VOC te laten inkwartieren."

Het klinkt als Van Gelders legitimering voor zijn interesse in de matroos, want het had weinig gescheeld of *Naporra's Omweg* had nooit geschreven worden. Als Van Gelder niet op zijn autobiografie was gestuit, dan was de matroos even anoniem gestorven, als dat hij geboren was. Van Gelder: "Toen ik met de research voor dit boek bezig was kreeg ik om me heen twee soorten reactie. Enthousiaste reacties van collega-historici die er een mooi bronnenoverzicht in zagen. En van leken die het vooral een spannend jongensboek leek."

Toch besloot Van Gelder zich niet te storten op een bronneneditie, noch op het genre van de historische roman. "Ik wilde een informatief boek schrijven dat prettig las." Het resulteerde in een 'biografie in context'.

De werkwijze van Van Gelder is typisch voor de geschiedschrijving nieuwe stijl, die van de microgeschiedenis. Arianne Baggerman, naar eigen zeggen een forse pleitbezorgster van de microgeschiedenis, somt de werkwijze op. Baggerman: "Er is het raadsel dat ontrafeld dient te worden. Meer nog dan de hypothese. Er wordt ingezoomd op kleine geschiedenissen en daardoor ontstaat er een beeld van een persoon, maar tegelijkertijd ontstaat er ook een beeld van de samenleving. Deze omweg wordt door de microhistorie tot methode verheven."

Volgens Baggerman ontstaat er juist door de aandacht voor de details, een verklaring voor de tijdsgeest.

Voor historicus Pieter Spierenburg lag die fascinatie in twee moordzaken uit vervlogen tijden (18^e eeuw). Het boek met de vlamme titel *Fatal Attraction in Enlightenment Amsterdam* doet verslag van de moorden en van de omstandigheden waaronder ze gepleegd zijn. Het is te vergelijken met een (wetenschappelijke) detective waarin de *couleur locale* scherp wordt uitgetekend, maar het om de levens van de hoofdpersonen te doen is.

De vergelijking is voor Spierenburg geen probleem: hij schrijft in het Engels ('ik ben ambitieus'), mengt feit met een snufje fictie ('voor de dramatische ontwikkeling') en geeft de lezer 'two microhistories for the price of one'.

Spierenburg is de belichaming van de populariserende geschiedenis. Zonder blikken of blozen vertelt hij over zijn marketingoverwegingen. "Het is een verwijzing naar Paul Verhoevens film, dat klopt. En aanvankelijk wilde ik de naam van een van de moordenaars – Van Gogh – in de titel opnemen. Bij zoekmachine Google op Internet zou dat een hoop extra bezoekers kunnen trekken."

Spierenburg vervolgt over zijn methodes om zijn boek en de microgeschiedenis onder de aandacht te brengen. "Op sommige punten heb ik het verhaal ook gemanipuleerd. Ware gebeurtenissen heb ik eigenhandig in het verhaal gevoegd. De gedachtes van de trekschuitkapitein bijvoorbeeld die een scène aanschouwt met twee hoofdpersonen. De trekschuit komt in de verslagen voor, maar die man wordt nergens genoemd, maar ter verfraaiing van het verhaal laat ik hem iets overpeinzen. Het lijkt me logisch dat die trekschuit ook een schipper moet hebben gehad, toch?"

Haast achteloos vertelt Spierenburg het, maar zijn opmerkingen zijn tamelijk revolutionair. Revolutionair voor een wetenschappelijke discipline, want is dit geen manipulatie?

Spierenburg: "Er is me ook gevraagd waarom ik er geen historische roman van heb gemaakt, maar dat zou juist de kracht van het boek teniet hebben gedaan. De kracht ligt hem in de feiten. En die verander ik niet. In een roman zou alles verzonnen kunnen zijn, in deze microgeschiedenis spreken de feiten voor zich. Dat kun je niet verzinnen."

Waar Spierenburg, en ook Van Gelder, zijn microgeschiedenis baseerde op archiefstukken, kon historicus Pieter Stokvis zich ook bedienen van levend materiaal. Een wezenlijk verschil zo blijkt. Voor zijn boek *Huishouden, Huwelijk en Gezin* interviewde hij acht mensen over het alledaagse leven in de jaren vijftig. Zaken als de was doen, televisie kijken, kolenkachels bijvullen, seksen en boordenknoopjes worden boven hun alledaagsheid uitgetild. De burgerlijke moraal van toen wilde Stokvis tot leven brengen.

"Mijn werkwijze werd door sommigen bestempeld als erg makkelijk," zegt Stokvis over zijn onderzoek. "'Je schrijft slechts die persoonlijke getuigenissen uit, dat kan ik ook', werd me gezegd. Goed, maar waarom had niemand het dan gedaan. Er was nagenoeg niets over bekend."

Stokvis cirkelde om zijn onderwerp heen en kreeg zodoende een beeld van de samenleving, maar tevens van het leven binnenskamers. Stokvis: "Ik keek naar de sociaal ruimtelijke situatie, de besteding van vrije tijd en deed onderzoek naar de huwelijks- en gezinssituatie." De conclusies die hij in zijn laatste hoofdstuk trok logen er vervolgens niet om. Met een glimlach vertelt hij over de publiciteit die zijn puntig geformuleerde conclusies trokken. *De Telegraaf* kwam bijvoorbeeld met 'Revolutie in huishouden'.

Stokvis over zijn positie: "Ik kies voor een levendige wijze van geschiedschrijving. Ik zie mezelf als ambachtelijk historicus, maar in mijn onderzoek en publicaties maak ik veel gebruik van autobiografieën, interviews, dagboeken, archieven, brieven en interviews. De informatie daaruit selecteer ik tot er een scala aan kleine verhalen ontstaat. Ik kan wel weken uittrekken voor onderzoek en die uitkomsten verwerken in grafieken, maar deze vorm vind ik effectiever." Het is een werkwijze die voor oud Vrij Nederland-journaliste Ursula den Tex niet onbekend is, immers meer dan historici zijn journalisten gewend aantrekkelijk en toegankelijk te schrijven. Maar voor voormalig journaliste Den Tex die zich in *Anna Baronesse Bentinck 1902-1989, een vrouw van stand* op de geschiedenis van haar moeder en daarmee in de geschiedenis van de protestantse adel verdiepte, kwam er een ander probleem om de hoek kijken.

Den Tex: "Ik koos voor een beschrijving van mijn moeders leven, omdat dat zo kenmerkend was. Mijn vader was een conservatieve liberaal, die paste niet in een verhaal dat meer moest zijn dan een persoonlijke geschiedenis." Den Tex wilde zowel een persoonlijk als een exemplarisch boek schrijven, maar voelde stuitte daarbij op problemen. Den Tex: "Je bent toch bezig met het vastleggen van geschiedenis en dat is nogal wat. De vraag 'schrijf ik geen onzin', speelde vaak door mijn hoofd. Ik heb toen maar besloten het boek aan mijn neefjes en nichtjes op te dragen. Zo werd de druk wat weggenomen. Het werd wat minder pretentius."

Georganiseerd door de Rotterdamse Kunststichting in samenwerking met de Faculteit der Historische- en Kunstwetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam

Ferry Wieringa